

Jacek Ziobrowski

Zagadnienie nieskończonego regresu uzasadnień

Zagadnienie nieskończonego regresu uzasadnień obejmuje tzw. problem regresu i argumenty regresu. Jest zagadnieniem z zakresu teorii uzasadniania, dotyczy struktury uzasadniania czy też struktury (formalnych własności) systemu przekonań. W systemie przekonań liczne przekonania powiązane są ze sobą relacjami uzasadniania, jedne służą uzasadnieniu innych. Relacje uzasadniania mogą mieć różny charakter, a w związku z tym różnie można wyobrażać sobie strukturę systemu przekonań, strukturę uzasadniania.

Stanowiska w kwestii struktury uzasadniania rozwijane były często jako próby rozwiązania tzw. problemu regresu epistemicznego. Problem ten znany był już w starożytności, świadczą o tym pisma Arystotelesa i Sekstusa Empiryka. W prosty sposób można ukazać ów problem odwołując się do kategorii łańcucha uzasadnień.

Łańcuchem uzasadnień nazywany jest ciąg przekonań połączonych relacją uzasadniania (występujące w łańcuchu przekonania mogą mieć złożony charakter, składać się z kilku prostszych przekonań). Rozróżnia się kilka rodzajów łańcuchów uzasadnień:

1. łańcuch nieskończony niezakotwiczony,
2. łańcuch skończony, kończący się na przekonaniach przyjętych arbitralnie,
3. łańcuch kolisty niezakotwiczony,
4. łańcuch kończący się na przekonaniach bazowych (uzasadnionych bezpośrednio lub nie wymagających uzasadnienia).

W pierwszym przypadku uzasadnianie przekonań popada w nieskończony regres. W związku z tym właśnie przypadkiem omawiana kwestia nazywana bywa problemem regresu epistemicznego lub regresu w nieskończoność.

W łańcuchu nieskończonym niezakotwiczonym (1) przekonanie α_1 uzasadnione jest dzięki przekonaniu α_2 , z kolei α_2 uzasadnione jest dzięki α_3 , α_3 dzięki α_4 itd. aż do nieskończoności. Schematycznie przypadek ten można przedstawić następująco:

$$\alpha_1 \leftarrow \alpha_2 \leftarrow \alpha_3 \leftarrow \alpha_4 \leftarrow \alpha_5 \leftarrow \dots$$

W łańcuchu skończonym (2) przekonanie α_1 uzasadnione jest dzięki przekonaniu α_2 , α_2 dzięki α_3 itd. aż do przekonania α_n , które jest przyjęte arbitralnie. W tym przypadku uzasadnienie jest „zawieszony w próżni”, obarczone błędem *petitio principii* lub nawet materialnym. Właściwie, nie można powiedzieć wtedy, że jakieś przekonanie zostało uzasadnione.

$$\alpha_1 \leftarrow \alpha_2 \leftarrow \alpha_3 \leftarrow \dots \leftarrow \alpha_n (?)$$

W łańcuchu kolistym niezakotwiczonym (3) przekonanie α_1 uzasadnione jest dzięki przekonaniu α_2 , α_2 dzięki α_3 itd. aż do przekonania α_n , które uzasadnione jest dzięki α_1 .

$$\alpha_1 \leftarrow \alpha_2 \leftarrow \alpha_3 \leftarrow \alpha_4 \leftarrow \alpha_5 \leftarrow$$

W łańcuchu kończącym się na przekonaniach bazowych (4) przekonanie α_1 uzasadnione jest dzięki przekonaniu α_2 , α_2 dzięki α_3 itd. aż do przekonania α_n , które nie jest już uzasadnione pośrednio, ale nie jest też przyjęte arbitralnie.

$$\alpha_1 \leftarrow \alpha_2 \leftarrow \alpha_3 \leftarrow \dots \leftarrow \alpha_n$$

Odpowiednio do wyróżnionych czterech rodzajów łańcuchów uzasadnień można wskazać cztery stanowiska w kwestii struktury uzasadniania przekonań (lub struktury systemu przekonań): infinityzm, sceptycyzm, koherentyzm, fundacjonizm.

Infinityzm jest stanowiskiem, według którego uzasadnienia prowadzące do przyjęcia racjonalnych przekonań (do zdobycia wiedzy) przybierają formę łańcuchów potencjalnie nieskończonych.

Stanowisko, według którego (wszystkie) ciągi rozumowań kończą się na przekonaniach przyjętych arbitralnie, jest jedną z wersji sceptycyzmu. Prowadzi ono do wniosku, że nie ma uzasadnionych przekonań, którego epistemolodzy starają się uniknąć.

Koherentyzm może występować w dwóch wersjach: kołowej i holistycznej. Wersja kołowa, według której uzasadnienia wszystkich lub większości przekonań przebiegają po kole, nie znajduje (o ile mi wiadomo) wielu obrońców. Licznych zwolenników ma natomiast koherentyzm holistyczny, który nie ma swojego odpowiednika wśród wskazanych łańcuchów uzasadnień.

Uzasadnienia przybierające formę jednego z wskazanych łańcuchów uzasadnień mają charakter linearny. Możliwa jest jednak struktura posiadająca bardziej złożony, nielinearny charakter. Nie można wtedy uporządkować wszystkich przekonań dzięki relacji epistemicznej pierwotności i wtórności. Właśnie taką nielinearną strukturą, wskazywaną przez koherentystów, jest struktura holistyczna. Na gruncie tej wersji koherentyzmu dane przekonanie jest uzasadnione, jeżeli stanowi element koherentnego systemu przekonań.

Według stanowiska zwanego fundacjonizmem (fundacjonalizmem, epistemicznym fundamentalizmem, fundamentyzmem) w naszym systemie przekonań można wyróżnić przekonania bazowe, dzięki którym pośrednio uzasadniane są inne. Bazowość przekonań bywa różnie rozumiana. Mogą to być przekonania, które (jak się uważa) są uzasadnione bezpośrednio lub takie, które (z uwagi na swe szczególne własności, szczególnie status epistemologiczny) nie wymagają uzasadnienia.

Niektórzy filozofowie uważają, że to, czy niektóre przekonania można uznać za bazowe (a także to, czy dane przekonanie jest racją dla innego), zależy od kontekstu ich występowania. Stanowisko takie nazywane jest inferencyjnym kontekstualizmem.

Relacja między fundacjonizmem a kontekstualizmem może być rozumiana dwojako. Jeśli definiujemy fundacjonizm tak jak wyżej, kontekstualizm, formalnie rzecz biorąc, stanowi jedną z wersji fundacjonizmu. Niekiedy jednak stanowiska te określane są inaczej, tak że zachodzą między nimi co najmniej dwie istotne różnice. Jedna różnica polega na tym, że kontekstualizm, inaczej niż fundacjonizm, akcentuje wrażliwość kontekstową przekonań bazowych, druga różnica - na tym, że według fundacjonizmu przekonania bazowe są uzasadnione bezpośrednio a według kontekstualizmu przekonania te (z uwagi na swe szczególne własności) nie wymagają uzasadnienia. Jeśli tak określać będziemy fundacjonizm i kontekstualizm, to musimy przyznać, iż są to stanowiska istotnie różne. Z uwagi na znaczną odmienność kontekstualizmu od standardowych wersji fundacjonizmu, kontekstualizm może być uważany za piąte stanowisko w kwestii struktury uzasadniania.

Spośród wskazanych stanowisk w kwestii struktury uzasadniania dość przekonujące wydają się: fundacjonizm, koherentyzm holistyczny i kontekstualizm. Każde z tych trzech stanowisk ma swoje słabe strony, przeciwko każdemu wysuwane były zarzuty różnego rodzaju. W dawnych wiekach w kwestii struktury uzasadniania filozofowie zajmowali nierzadko stanowisko zwane dzisiaj klasycznym (mocnym) fundacjonizmem. Koncepcje fundacjonistyczne rozwijali m.in.: Arystoteles, Kartezjusz, John Locke. W nowszych czasach fundacjonistami byli m.in.: Georg Edward Moore, Clarence Irving Lewis, Moritz Schlick, Roderick Chisholm. W wieku XX (zwłaszcza w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych) poważną alternatywą dla fundacjonizmu stał się koherentyzm. Autorami i zwolennikami teorii koherencji byli m.in.: Nicolas Rescher, Wilfrid Sellars, Keith Lehrer, Laurence Bonjour, Donald Davidson. Stanowiska kontekstualistyczne wypracowane zostały najpóźniej. Autorami koncepcji tego rodzaju są m.in.: Michael Williams i David Annis. Obecnie epistemolodzy opowiadają się zazwyczaj za umiarkowanymi wersjami fundacjonizmu.

Argumenty na rzecz jednego z tych stanowisk (a przeciwko innym) określane są jako „argumenty regresu” (na rzecz koherentyzmu, fundacjonizmu itd.) Najczęściej wyrażenie „argument regresu” odnosi się do rozumowania na rzecz fundacjonizmu. Bodaj najwcześniejszy przykład takiego rozumowania znaleźć można w *Analitikach wtórych* Arystotelesa. Formułuje się jednak również argumenty regresu na rzecz innych stanowisk w kwestii struktury uzasadniania.

W referacie zostaną omówione szerzej wymienione stanowiska w kwestii struktury uzasadniania oraz występujące w różnych pismach filozoficznych argumenty regresu na rzecz sceptycyzmu (dotyczącego uzasadniania), infinityzmu, holistycznego koherentyzmu, fundacjonizmu i kontekstualizmu.